

Vymizí chocholouš obecný z českých zemí?

Chocholouš obecný (*Galerida cristata*) původně obýval stepní oblasti na východě Evropy a v přilehlých částech Asie, jeho současný celkový areál (s několika rozlišovanými poddruhy) zahrnuje území od Portugalska po severovýchodní Čínu a východní Indii a v subsaharské Africe až po Nigérii. První předhistorické doklady jeho výskytu z našeho území pocházejí už z pleistocenních stepí. Později od nás chocholouš dočasně vymizel v souvislosti se zalesněním, ale ve středověku se díky mýcení lesů a rozšiřování zemědělské krajiny opět vrátil. O chocholouších se můžeme dočíst již v nejstarší české ornitologické literatuře. Pod názvem drlicě o jeho hnízdění pojednává kniha *Ortulus physiologiae* (fyziologář) psaná před r. 1366 mistrem pražské kapituly Bartolomějem z Chlumce, zvaným Claretus. Bohuslav Balbín ho ve svém *Miscellanea regni Bohemiae historica I.* z r. 1679 uvádí pod jménem trpělka. Do počátku 20. stol. byli chocholouši v našich krajinách obecně známými stálými ptáky nížin a pahorkatin, rozšířenými poblíž měst i na venkově. Jejich nejoblíbenějším prostředím byla v té době nezastavěná, řídká porostlá místa a úhory na městské periferii. V úrodné zemědělské krajině se vždy úzkostlivě drželi okolí cest a silnic.

První úbytek chocholoušů obecných, který nastal brzy po první světové válce, se často dává do souvislosti se snižováním počtů chovaných koní, jejichž trus údajně představoval nejdůležitější potravní zdroj v zimním období. Přesto byl tento ptačí druh na našem území plošně rozšířen až do poloviny 60. let 20. stol. Později se však jeho početnost výrazně snížila. Chocholouš obecný nejprve vymizel ze vsí ve vyšších polohách, brzy snížení početnosti postihlo i populace v jádrovém území výskytu druhu v České kotlině a v nížinných oblastech Moravy a Slezska.

Ještě v letech 1973–77 byl hlášen z 56 % mapovacích čtverců, v období 2001–03 už jen z 19 % kvadrátů, kdy se jeho hnízdní stav odhadoval pouze na 500 až 1 000 párů (viz obr. 8).

Chocholouši v České republice v tomto mezidobí prakticky zcela opustili zemědělskou krajinu a menší lidská sídla. Zbytkové populace se udržely pouze v disturbaných (narušovaných) urbánních biotopech na okrajích větších měst. Syntropizace druhu zde vyvrcholila občasným hnízděním na plochých střechách panelových domů a průmyslových hal.

Dnešní výskyt chocholoušů ve městech je provázen velkou populační nestabilitou. Konkrétní místo bývá ve většině případů osídleno pouze krátkodobě v závislosti na míře narušení stanoviště. Chocholouš obecný obvykle kolonizuje prostředí probíhajících velkoplošných stavebních prací (např. výstavba sídlišť, průmyslových zón a nákupních center) a po určité době v souvislosti se stárnutím a zarůstáním těchto míst opět mizí.

Úbytek chocholoušů na našem území pravděpodobně neustále pokračuje, ale situace je regionálně odlišná. V západní polovině republiky druh téměř vymizel. V posledních 10 letech chybějí doklady o jeho výskytu z Plzeňského a Karlovarského kraje i z jižních Čech; výjimkou je letiště u Tchořovic. Dnes se s izolovanými populacemi můžeme setkat prakticky pouze v nejnižších polohách Polabí, Povoltaví a Pojizeří. Jediná větší v současnosti známá česká městská populace přežívá v průmyslové zóně v Mladé Boleslavi. Aktuální stav dříve početné populace chocholoušů na pražské periferii není znám, ale patrně se nachází na hranici životaschopnosti. Recentní výskyt ojedinělých ptáků bývá v Praze hlášen pouze z nákupních zón ve Stodůlkách, Zličíně, Štěrboholích, Čestlicích, na Chodově a Černém Mostě. V ostatních větších českých městech již chocholouši velmi pravděpodobně vymizeli.

Nejistý záblesk naděje pro existenci druhu mohou snad představovat novodobá pozorování v okolí větších zemědělských družstev zabývajících se chovem krav ve středním a východním Polabí, zejména na Litoměřicku, Mělnicku, Kutnohorsku, Pardubicku a Královéhradecku. Toto prostředí ptáci nejspíš opětovně osídlili až koncem 90. let 20. stol. (záznamy chocholoušů ze zemědělské krajiny v Polabí od 70. let do r. 2000 prakticky chybějí) a jejich současné populace zde nevykazují výrazné meziroční početnostní výkyvy (v posledních 10 až 15 letech dostupná pozorování přibývají a počty ptáků na známých lokalitách zatím neklesají, viz Praus 2013). Nicméně nelze úplně vyloučit, že se zde druh v minimálních počtech vyskytoval i v období 80.–90. let, kdy byl považován v české zemědělské krajině za nezvěstný. Mimoměstští chocholouši nejčastěji hnízdí na okrajích polí nebo pastvin. Potravu celoročně vyhledávají na stanovištích narušených těžkou zemědělskou technikou a s potlačeným rozvojem vegetace, mezi která patří hlavně hnojiště, polní cesty a řídká porostlá nebo zoraná okrajová část polí. Silnou vazbu chocholoušů na místa s blokovanými stadii sukcese s potlačeným rozvojem vegetace dokládají opakovaná sledování těchto ptáků v bývalých vojenských cvičkových prostorech Ralsko a Mladá (přímý doklad o hnízdění

1 Zemědělská družstva a farmy s chovem skotu a jejich bezprostřední okolí v současnosti hostí nejstabilnější populace chocholouše obecného (*Galerida cristata*) v České republice. V areálu družstva v Troubkách na Přerovsku (viz obr.) zimovalo v sezoně 2012–13 minimálně 20 jedinců, v hnízdní době zde měli teritoria tři samci.

2 Chocholouš obecný patří mezi naše stálé ptačí druhy. V zimě se s ním můžeme setkat např. na parkovištích nákupních center.

3 Rodiče krmí mláďata na hníždě téměř výhradně hmyzem a pavoukovci, dospělí ptáci jsou všežraví.

4 Chocholouš existenčně závisí na disturbovaných (narušených) stanovištích s blokovanou sukcesí.

5 Vyvedené, dosud pouze částečně vzletné mládě chocholouše obecného

6 Sluníci se jedinec nabírá energii pro náročnou srpnovou výměnu opeření.

7 Chocholouš obecný patří mezi nejrychleji ubývající ptačí druhy v ČR.

Upraveno podle databáze Jednotného programu sčítání ptáků České společnosti ornitologické

8 Během mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR v letech 2001–03 byl chocholouš obecný zaznamenán v 19 % mapovacích čtverců a jeho celková početnost odhadnuta na 500 až 1 000 hnízdních párů. Od té doby úbytek druhu na našem území pravděpodobně nadále pokračuje. Podle: K. Šťastný, V. Bejček a K. Hudec – Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice (Aventinum, Praha 2006)

9 Okolí zemědělského družstva ve Vysoké nad Labem představuje v současnosti největší zimoviště i hnízdiště chocholoušů v Čechách. V zimě zde žije 10–15 jedinců a hnízdí tu dva až tři páry.

10 Biotop pravidelného hnízdiště dvou párů v Bukovině nad Labem

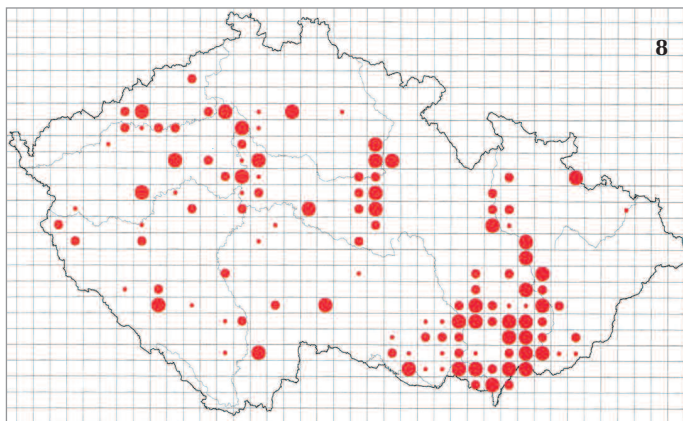
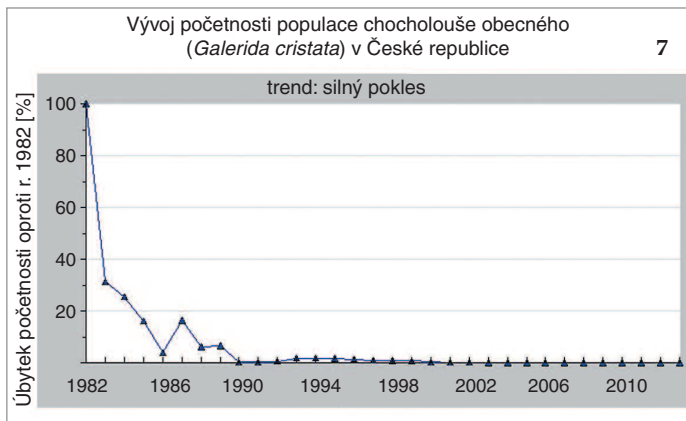
11 Chocholouši dříve nejčastěji obývali okrajová stanoviště s potlačeným rozvojem vegetace. Dnes jim nejlépe vyhovují polní cesty a hnojiště narušované zemědělskými stroji. Snímky: L. Praus

chybí, ale např. jeden pár byl pozorován v květnu 2013 ve VVP Mladá a zpívající samec zaznamenán v červnu 2011 v Ralsku). Poněkud překvapivě chocholouši s největší pravděpodobností chybějí ve zdánlivě příhodném prostředí Severočeské hnědouhelné pánve.

Na východě republiky vykazují jejich populace odlišné trendy na severu a jihu území. Z Moravskoslezského kraje informace o současném hnízdním výskytu chocholouše obecného nejsou známy a je

možné, že tam po r. 2000 zcela vymizel. Zato v nížinách jižní a částečně střední Moravy je druh díky návaznosti na stabilní populace v panonské oblasti dodnes relativně plošně rozšířen na okrajích měst a místy i v zemědělské krajině, odkud nikdy zcela neustoupil. I zde však byl zaznamenán úbytek jeho početnosti. Na jižní Moravě, kde v dnešní době žije většina našich chocholoušů, se aktuální početnost odhaduje maximálně na 200 párů, což znamená 28% úbytek od r. 2000 (Čamlík

2012). Nejvýznamnější současné jihomoravské hnízdní lokality se nacházejí v areálech zemědělských družstev, na volných prostranstvích mezi zastavěnými plochami, neobdělávaných pozemcích, hnojištích a v polních kulturách. Druhým nejčastějším typem hnízdního prostředí jsou výše jmenované průmyslové a obchodní zóny s velkým množstvím asfaltových a ruderalních ploch. Mezi další osídlené biotopy tu patří ale i záhumenky na okrajích obcí a panelová sídliště.

Uvedená fakta lze jednoduše shrnout. Intenzifikace zemědělství spojená mimo jiné s úbytkem hospodářského zvířectva a řídkých nízkých zaplevelených ruderálních porostů měla patrně za následek vymizení chocholouše obecného z rozsáhlých venkovských oblastí a izolaci jednotlivých městských populací. Ty se poté staly, zřejmě kvůli relativní usedlosti chocholoušů, mnohem náchylnějšími ke změnám prostředí. Mezi ně můžeme zařadit spolu s přímou ztrátou optimálních hnízdních a potravních stanovišť i zvýšené predanční riziko (zejména psi, kočky, krkavcovití pěvci a poštolky) a příliš časté kosení travníků. Při něm mohou být zničena hnízda, případně usmrcena vyvedená mláďata, jež se ve vyšších travních porostech ukrývají přibližně první týden po opuštění hnízda, než dosáhnou plné vzletnosti (obr. 5). Současné biotopy výskytu chocholoušů naznačují, že pro dlouhodobé přežití druhu na našem území mohou být klíčové dosud stabilní, či dokonce mírně vzrůstající populace vázané na disturbovanou zemědělskou krajinu v okolí větších farem s celoroční přítomností hnojišť. Ostatní obývané biotopy jsou charakteristické velkou populační nestabilitou a postupným úbytkem tohoto druhu.

Závěrem bych chtěl předložit výzvu k příležitostným kontrolám okolí koňských stájí a větších kravínů s trvalou přítomností hnojišť, které se nacházejí v nižších polohách. Nelze vyloučit, že existují místa, kde chocholouši dosud unikají pozornosti, nemůžeme vyloučit ani jejich další šíření v těchto biotopech. Všechna pozorování je velmi žádoucí zveřejňovat, nej- snáze využitím on-line faunistické databáze České společnosti ornitologické na internetových stránkách birds.cz/avif. Velmi cenné jsou také údaje o historickém rozšíření chocholoušů a přibližné době vymizení (nebo kolonizace) z konkrétních lokalit.

Chocholouš obecný osídlil naše země zhruba v období vzniku Českého království (po r. 1100). Již od té doby patří mezi naše nejznámější ptáky. Po celá staletí žil

svůj prostý život na okraji vsí i velkých měst, aniž by mu vadil ruch lidské společnosti. Nikdy nebyl příliš početným druhem, ale zůstával v naší přítomnosti neustále, v zimě i uprostřed léta. Bude-li tomu tak nadále, není vůbec jisté. Ale novodobá pozorování jeho výskytu v zemědělské krajině představují alespoň slabou naději.

Použitou a doporučenou literaturu uvádíme na webové stránce Živy.

